Notitie over Nieuwe Keizersgracht 5.1, 2, e
Datum: 16 oktober 2023
Auteur: 5.1, 2, e
Bezoekdatum: 10 oktober 2023

Opmerkingen
Het pand is door Monumenten en Archeologie bezocht in het kader van vooroverleg.
NB: alleen de zolder en vliering zijn bezocht. De gang van de bel-etage en het trappenhuis zijn waargenomen.

Status
Rijksmonument (hoofdhuis), Gemeentelijk monument (tuinhuis)
Objectnummer: 2786 | 280502
Registeromschrijving hoofdhuis: *Pand met gevel onder rechte lijst met consoles en triglyfen (XVIIIa). Dwars dak met dakkapel. Empire deurpartij.*
Registeromschrijving tuinhuis: *zie bijlage*.

Gebouwtype, bouwgeschiedenis in hoofdlijnen en waardering
Woonhuis op rechthoekige plattegrond met uitstek (links). Het hoofdhuis bestaat uit een kelder, souterrain, bel-etage, twee verdiepingen en een leugenaar (zolder en vliering). Het samengestelde dak heeft aan de voorzijde een zadeldak met de nok evenwijdig aan de straat met een dakkapel met hijsbalk met daarachter een zadeldak met de nok haaks op de straat. Het uitstek heeft vier bouwlagen onder een plat dak. Achter in de tuin is een tuinhuis aanwezig.
Het huis met tuinhuis is gebouwd omstreeks 1725 als de linkerhelft van een tweelingpand (nummer 5.1, 2, e. Uit de bouwtijd dateren het exterieur, de gangstructuur op het niveau van de bel-etage, het stucplafond in de gang en de trap naar de eerste verdieping. De indeling van de verschillende bouwlagen is gedurende de twintigste eeuw aangepast onder meer door het gebruik als hotel (circa 1955-1982) en vanaf 1982 als gevolg van splitsing in vier appartementen. Vanaf de eerste verdieping zijn nieuwe trappen geplaatst. Op de zolder en vliering zijn dakkapellen (zolder linkerdakvlak; vliering rechterdakvlak) en een daklicht aangebracht. In de gevels zijn de ramen van alle kozijnen vernieuwd.

Waardering
De voorgevel, de hoofddraagconstructie (inclusief trap van bel-etage naar verdieping) en de gangstructuur met interieurafwerking hebben een hoge monumentwaarde. De rest van het exterieur wordt positief gewaardeerd. De indeling van de zolder en vliering worden indifferent gewaardeerd.

Architectonische verschijningsvorm
De drie traveeën brede *voorgevel* eindigt met een kroonlijst waarboven een dakkapel met hijsbalk. Het hoog gelegen souterrain, eigenlijk meer een gedrukte begane grond, is toegankelijk door een deur onder het bordes. In het hardstenen basement dat doorloopt bij het buurpand nr. 5.1, 2, e zijn twee vensters. De hoge bordestrap leidt naar de entree bestaande uit een rijk gedecoreerde paneeldeur met snijraam. Het muurwerk is uitgevoerd in kruisverband in een donkerrode baksteen. De grens met het buurpand (tweelingpand) wordt gevormd door een verticale voeg, terwijl de lintvoegen doorlopen.

De vensters in de vier bouwlagen boven het basement nemen naar boven toe in hoogte af en zijn geplaatst onder een strekse boog en zijn voorzien van een natuurstenen dorpel. De ramen zijn vernieuwd. Tegen de kroonlijst zijn vier rijk geornamenteerde consoles aanwezig.
De achtergevel eindigt in een tuitgevel met schouderstukken. De ramen zijn vernieuwd en op het niveau van de zolder is een dubbele deur naar het dakterras gemaakt. In de tuitgevel is een nieuw venster in afwijkende vorm aangebracht.
In het interieur van de *bel-etage* is een rijk uitgevoerde gang, die tegenwoordig na de trapopgang is afgesloten met een deur. Op de vloer liggen marmeren zerken; de rechter muur heeft een marmeren lambrisering. De muren zijn geleed met nissen voorzien van een marmeren omlijsting. Het stucplafond heeft een decoratie in Lodewijk XIV stijl. Aan de rechter kan is een ovaal trappenhuis tot aan de eerste verdieping. De trap is voorzien van een gesneden beginbaluster, kardoezen op de trapboom en een lambrisering met panelen die de ovale vorm van de trap volgt. Op de eerste verdieping eindigt de lambrisering met een rijk gedecoreerd klauwstuk. De balustrade eindigt tegen een later aangebrachte muur, maar zal oorspronkelijk hebben doorgelopen in de balustrade van de trap naar de tweede verdieping.
Op de *zolder* geeft de kapconstructie aan dat het een tweelingpand betreft omdat hier sprake is van een half spant. De andere helft van het spant bevindt zich op de zolder van het buurpand, nr. 5.1, 2, e Een aantal balken is gedeeltelijk vernieuwd. Er is een kleine vide gemaakt naar de vliering waarin de trap is opgesteld. Hier is de oorspronkelijke delenvloer met losse veer van de vliering in het zicht onder latere vloerafwerkingen.
De dakkapel aan de voorgevel heeft een halfronde betimmering die oorspronkelijk is. De hijsbalk met katrol is nog aanwezig, het hijswiel ontbreekt. Tegen de rechtermuur is een omtimmerde keulse goot aanwezig die het water van de voorgevel door de langskap naar de goot van de dwarskap brengt.
De indelingen van de zolder en de vliering zijn niet oorspronkelijk.

Cultuurhistorische context
Het pand aan de Nieuwe Keizersgracht bevindt zich in een huizenblok dat mede wordt begrensd door de Weesperstraat, de Nieuwe Kerkstraat en de Amstel. De vierde uitleg was in 1663 een feit, maar de bebouwing aan de oostzijde van de Amstel liet nog lange tijd op zich wachten, onder meer door het rampjaar 1672. Tussen 1699 en 1702 werden 28 percelen aan de Nieuwe Keizersgracht 'in 't park van 't Besjeshuis' verkocht. Op de uitgiftekaart van dit park zijn de maten van de percelen aangegeven: 20 voet voor de breedte en 190 voet voor de diepte. Omdat het pand de helft van een tweelingpand is, dus gelijkertijd gebouwd, bleek het mogelijk om aan de hand van de bouwgeschiedenis van het buurpand nr. 5.1, 2, e ok gegevens over 5.1, 2, e te vinden. Zo kon worden vastgesteld dat in juli 1701 Francesco Peirera van de Burgemeesters en Thesauriers een erf genummerd no. 5.1, 2, e n het 'park van het Besjeshuis' heeft gekocht voor 1503 gl. Belendingen waren nr 5.1, 2, e ten oosten) en 5.1, 2, e (ten westen). In dezelfde tijd werden op de Nieuwe Keizersgracht alle 28 erven verkocht. Pand N euwe Keizersgracht 5.1, 2, e eeft perceel nr. 5.1, 2, e at tegelijk met de perceelnummers 5.1, 2, e as aangekocht door Jeronimo Velters. Hoe de verkoop van het onbebouwde perceel nr. 5.1, 2, e n an en is gekomen van de bouwheer Samuel Uziel Cardosa is onbekend. Waarschijnlijk heeft hij in 1723 het erf aangekocht.
In juli 1707 wordt Abraham Peirera de nieuwe eigenaar van het perceel nr. 21 dat hij in juli 1723 weer verkoopt aan Cornelis van der Does en Wouter van den Berg. Het gaat dan nog steeds om een perceel 'getekent op de stadskaart n 5.1, 2, e reed 20 voeten en lang 190 voeten, belend het ledig erf aan de oostzijde en de Heer de Vries op zijn uijterste grond aan de westzijde'.
Bij de verkoop van het inmiddels gebouwde huis op het perceel n 5.1, 2, e ordt vermeld dat Van der Does en Van den Berg het huis samen hebben gebouwd: 'een huys en erve staande ende gelegen op de Nieuwe Keijzersgragt, het vierde huis bezuijden het hofje van brand met een tuin en tuinhuijs daar agter (…) : hebbende het voors. huis en tuinhuys aan de oostzijde een gemeene muur, schuttinge en gemeene put en aan de westzijde een eigen muur en gemeene schuttinge en het tuinhuys van agteren mede een eigen muur strekkende voor van de straat tot agter tegen de erven van de Kerkstraat'. De verkoopprijs bedraagt dan 13.550 gl.
Voor het huis Nieuwe Keizersgrach 5.1, 2, e ijn gegevens bekend vanuit een transportakte van 1745. Daarin wordt vermeld dat de voormalige eigenaar Samuel Uziel Cardosa het huis heeft doen bouwen op 5 maart

1723. In het archief waarin de nieuwgebouwde huizen worden getaxeerd voor de belasting wordt het jaar 1725 als 'volbouwd' genoemd, wat ook het jaar van de bouw van de huizen nr. 5.1, 2, e s.
Uit de verkoopacte van nr 5.1, 2, e unnen we opmaken dat er sprake is van een gemeenschappelijke zijmuur, schutting en put met 5.1, 2, e In het exterieur is het feit dat het een tweelingpand betreft zichtbaar aan het doorlopende natuurstenen basement, de doorlopende lintvoegen die op de grens tussen beide huizen worden gescheiden door een verticale voeg, de gelijke hoogte van de voorgevels (op enig moment niet meer gelijk aan elkaar door wijzigingen van de gevelbeëindiging) en de achtergevels. Op de zolder van 5.1, 2, e is aan de hand van de kapconstructie eveneens zichtbaar dat het een tweelingpand betreft. Er is namelijk sprake van een spantconstructie waarvan het linker spantbeen aanwezig is in 5.1, 2, e de dekbalk in het muurwerk van de gemeenschappelijke muur opligt en het rechter spantbeen in 5.1, 2, e staat.
Het tuinhuis van het pand Keizersgracht 5.1, 2, e s bijzonder rijk gedecoreerd: op de attiek staat centraal een siermonogram waarin de letters S, C en mogelijk een V te herkennen zijn: Samuel Cardosa terwijl de 'V' mogelijk de U van Uziel is.

Uit het verpondingsregister zijn de volgende eigenaren bekend:
1723-1745 Samuel Uziel Cardosa (Cardoso)
1745-1781 Paulus Stegman (aankoop samen met broer Gerardus)
1781-1802 P. de Veer
1802- Aron Polak

Bronnen en literatuur
Monumenten en Archeologie,
Stadsdeel Centrum, archief Bouw- en Woningtoezicht
Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank
Stadsarchief, archief van de Thesaurieren Ordinaris
Kadaster, archiefviewer

Bijlage:
Registeromschrijving tuinhuis

Stedenbouwkundige context
Het perceel met hoofdhuis, tuin en tuinhuis is gelegen in het bouwblok dat begrensd wordt door de Nieuwe Keizersgracht, de Amstel, de Weesperstraat en de Nieuwe Kerkstraat, het vijfentwintigste keurblok. Een groot deel van dit blok bestaat uit rijksmonumenten. Het binnenterrein is onbebouwd en wordt gekenmerkt door de reeks tuinhuizen behorende bij de grachtenhuizen aan de Nieuwe Keizersgracht. Het tuinhuis staat tegen de achtergrens van het perceel en vult het perceel over de volle breedte.

Gebouwtype en bouwgeschiedenis in hoofdlijnen
Het tuinhuis is waarschijnlijk tegelijk met het hoofdhuis gebouwd, in het eerste kwart van de achttiende eeuw. Het bouwwerk telt één bouwlaag onder een plat dak. De opbouw van de gevel, met twee zijvleugels waarin deuren zijn geplaatst en een wat breder middendeel met een grote raamopening correspondeert niet meer met de plattegrond omdat de oorspronkelijke dispositie van het interieur verdwenen is. Het betreft typologisch een traditioneel type dat echter opmerkelijk rijk gedecoreerd is. Het tuinhuis verkeerde in zeer slechte staat en is in 2003 hersteld, wel onder toezicht maar niet geheel conform de wensen van BMA.

Architectonische verschijningsvorm
Het bouwwerk heeft typologisch nog de kenmerken van een traditioneel tuinhuis, met de karakteristieke driedeling die voortkomt uit de oorspronkelijke plattegrond met een breed hoofdvertrek en twee smallere zijvertrekken. In de voorgaande eeuw werden deze tuinhuizen doorgaans uitgevoerd in sober metselwerk met een eenvoudig geprofileerde daklijst. De gevel van dit voorbeeld uit de vroege achttiende eeuw is echter geheel vervaardigd van zandsteen en voorzien van een rijk gedecoreerde attiek. Dit laatste is zeer zeldzaam. De muurdammen tussen het raam en de deuren en de koppen van de zijmuren zijn uitgevoerd als geblokte pilasters. Boven het raam en beide deuren zijn verdiepte met cement aangesmeerde vlakken aangebracht, die mogelijk gedecoreerd zijn geweest. Boven deze vlakken wordt de gevel afgesloten met een kroonlijst die

ter plekke van de pilasters een weinig risaleert. De pilasters worden beëindigd door kapitelen in de vorm van voluten met acanthusmotief en rolwerk. De attiek is in het midden verhoogd en rijk voorzien van beeldhouwwerk, onder de verhoging is een monogram aangebracht.

Conclusie
Het betreft een zeer rijk uitgevoerd tuinhuis uit het eerste kwart van de achttiende eeuw. In het bijzonder de attiek vormt een zeldzaamheid. Dit gegeven is vaak karakteristiek voor de hoofdhuizen die in de achttiende eeuw gebouwd zijn, maar het komt bij tuinhuizen vrijwel niet voor. Hoewel het interieur en het oorspronkelijke houtwerk (kozijnen, deuren, raam) verloren zijn gegaan door verbouwingen en langdurige verwaarlozing, kan gesproken worden van een zeldzaam monumentaal tuinhuis uit de vroege achttiende eeuw. Bovendien is het hoogstwaarschijnlijk gelijktijdig met het hoofdhuis gebouwd. Plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst is derhalve een passende beschermingsmaatregel. Op termijn verdient ook plaatsing op de Rijksmonumentenlijst aanbeveling.

Gebruikte bronnen en literatuur
Zie literatuurlijst algemene tekst over tuinhuizen in de grachtengordel.